VIJENAC

LIST ZA ZABAVU I POUKU

1923

GOD. I. BROJ 1.

UREDJUJU: DR. FERDO NIKOLIĆ I DR. FRANJO JELAŠIĆ

VIJENAC

GOD. I. LIST ZA ZABAVU I POUKU BR. 1.

SADRŽAJ:

Vijenac izlazi jedamput nedjeljno. Cijena mu je mjesečno K 60.—. Pojedini broj stoji K 20.—.

Novac se šalje Poštanskom čekovnom zavodu u Zagrebu za upravu Vijenca.

Rukopisi se šalju dru. Ferdi Nikoliću, Zagreb, Medulićeva 30/I. ili dru. Franji Jelašiću, Zagreb, Matica Hrvatska

Ovaj broj šaljemo na ogled, pa molimo, da nam ga povrate, koji list ne kane držati. Tko ga ne vrati, smatra se pretplatnikom.



GOD. I. U ZAGREBU, 2. SIJEČNJA 1923. BROJ 1.

TRI ROMANCE GJURE ARNOLDA

LUGAR

DA si zdrava, moja goro,
U snježnome ruhu čistom —
Ja te zimi volim skoro,
Nego kad se kitiš listom.

Sjever piri u sve trublje,
Pa izvija glase bajne:
Sada više, a sad dublje
Kô orgulje veličajne.

Hrek ti svaki eto sliči
Stubu b'jela mermer-kama . . .
Časkom mi je: ko u priči
Usred divna da sam hrama.

Žrtvenika nemaš samo
Sa sveticom lika tija;
Ali taj je dolje tamo,
Gdje mi ljuba čedo nija!

Ona mi životu vije
Željkovani v'jenac sreće —
Tako mi se ljupko smije
I u zimi pramaljeće.

ISELJENIK

GALEB krešti, more huči,
Ja na žalu stojim . . .
I uzdišem za dalekim
Slatkim domom svojim.

Oteh mu se još za mlada
Zlata željan suha —
Ali kob mi na te želje
Osta udilj gluha.

Sve imanje mi je sada
Rodne zemlje šaka,
Da se njome kao zlatom
Pospe moja raka.

K ovoj meti sumorna mi
Duša često hiti:
Ko da sluti, da ću ondje
Ipak sretan biti.

Bit' ću školjka, što je more
Izmetne za plime —
Da prazninom joj ozvanja
Doma sveto ime.

BESKUĆNIK

DJEDOVA mojih grudu svetu
Moj otac sam je obrađivo . . .
I dugo bilo sve u cv'jetu,
Da o zlu nije niti snivo.

Al' došla ljeta s vodom, ledom,
I crni dni na sve mu drago;
A tuđin za dug ote redom
I zemlju svu i dom i blâgo.

A na to smrt i njega uze,
Da boljeg sv'jeta gleda žale . .
Od časa tog mi gorke suze
Niz lica nisu teći stale.

Kad mislim sad, da tuđin ore
Djedova mojih svetu grudu —
Sve strah me: jadi da ne stvore
Od beskućnika još i ludu!

PRONEVJERENI IDEALI

PRIPOVIJEST IZ SVAGDAŠNJOSTI DVADESETIH GODINA DVADESETOGA VIJEKA.

Napisao KSAVER ŠANDOR GJALSKI.

PROLOG



STARODAVAN i slavan je dvor, u kom se dešava prolog pripovijesti, koja ispunjava ove stranice. Dvor je ukusni, u čistom baroku sagradjeni dom, koji bjelodano svjedoči, kako su mu gospodari odavna proniknuti kulturom i civilizacijom i kako se je u tom domu prije već stotinu godina imalo smisla i razumijevanja za sav onaj veliki napor i ogromni trud, što ga je zapad Evrope uložio, da se čovječanstvo naprijed krene i približi sferama ljepote, pravednosti i znanja.

Stari dom širi svoje visoke, duge i široke zidine na ubavoj visoravni pod dosta visokim brijegom, obraštenim vinovom lozom i malom šumom starih, ogromnih dubova. A jugoistočno pruža mu se izgled na Sljeme Zagrebačke gore, na taj bajni gorski vrh, od kojeg se gleda na daleke krajeve, što se steru medju Dravom i Savom tija dalje preko Kupe i Une, onamo do Velebita i Kleka, na krajeve, koji su toliko prepatili i toliko mučeni bili radi svoje vjernosti Krstu i svojoj staroslavnoj Tomislavovoj kraljevini, a junaštvom i postojanošću svoje djece kroz hiljadu godina izdržali sve grozne napadaje i tatarske i turske i perfidije njemačke i nasrtaje magjarske i izdaje martološke, te obranili svoj Zagreb, da ga nikad nije tudjinac osvojio.

Dvor je gradjen negdje u prvoj polovini osamnajstoga vijeka sasvim iznova. Nekadašnjem starom utvrdjenom zamku ili nekadašnjoj staroj plemenitaškoj drvenoj kuriji odavna nema više ni traga. Čisto se ne zna pravo ni mjesto, gdje je jedno ili drugo stajalo. Sa strane glavnoga pročelja diže se dvor na dva sprata i visoki, dugi prozori sa svojim bezbrojnim okancima podavaju zgradi vanredno otmeni izgled i čuvaju i ističu svu ljepotu i sav čar svoga osamnajstog stoljeća. Pokrit je dvor visokim mansardskim krovom, iz sredine kojega proviruju tanki, lagani mansardski prozori. A tik se dvora stere i širi starinski, djedovski perivoj sa stoljetnim lipama, omorikama, jelama i jasenima, medju kojima proviruje sad kakova katalpa, sada platana ili pavlovna ili se sâm za sebe koči kakav stari — stari omašni hrast. Sve pak ovo visoko i gusto drveće nadvisuju mnogobrojni tanki, stari jablani, koji se na bezbroj strana visoko dižu k nebu. Po perivoju plaze mnogobrojni puteljci, čas pokraj grmova i nasada, prirezanih u ukusu osamnajstoga vijeka, sad pokraj bujnih i slobodnom rastu pripuštenih žbunova i drveća, od kojih se dalje šire krasne partije modernih vrtljarskih ukrasa. Gdjegdje iz zelenila proviruju bijelo oličeni dijelovi kakova mostića preko uskog jarka ili nasloni klupa pod granatim sjenatim stablima ili se pokazuju medju bujnim zelenilom sivi i potamnjeli torsi kakovih kamenih statua i obodi ogromnih vaza.

Ime je tome dvoru Šabac Kosovčak, valjda za razliku od brda Šabca, što se kod starodavne Krapine nalazi. Vlasništvo je pak to već preko stotinu godina obitelji Banovića.

Starinom je ta obitelj dolazila iz donjih hrvatskih strana. Poslije turskoga zagospodovanja imala je svoja dobra po prostoru današnje Hercegovine, Turske i Like, onuda kuda se je od početka sterala hrvatska kraljevina. Turski upad lišio ju je tih dobara i samo jedna grana obitelji, koja je prešla na islam, spasila si je bar djelomično svoje posjede, druge dvije grane morale su se sklonuti dalje. Jedna je grana pošla u primorske strane pod venecijansku vlast, a druga se je odselila u gornje strane kraljevine Hrvatske, u tako zvanu Slavoniju, u križevačku županiju, gdje su joj novostečene posjede uskoro počeli otimati njemački generali, da naseljuju po njima pobjegle Turcima martoloze, koji onda Banovićima ne oteše samo zemlje nego si prisvojiše i njihovo obiteljsko prezime, jer oni po istočnjačkom običaju nisu imali prezimena. I tako je ta grana obitelji Banovića svakojako prolazila diljem vijekova, jer je uvijek ponosom visoko čuvala stijeg kraljevine Hrvatske, pa tako nije došla do grofovskih i barunskih naslova, s kojima su Habsburgovci naplaćivali one Hrvate, koji su im služili u Habsburgovske svrhe!

U zadnjoj četvrti osamnajstog vijeka rodio se iz ove obitelji Matija Banović. Kao što otac njegov krajiški oficir, tako je i on bio odredjen, da ide u vojničku graničarsku službu. No nesreća je htjela, da je otac sa dva sina pao u ratu, što ga je habsburško carstvo opet negdje daleko u Evropi za svoje svrhe vodilo. Ostao je nedorasli Matija sâm sa svojom materom, koja je bila rodjena iz neke male plemenitaške obitelji. I kao prava, svojeglava plemenitašica odluči ona, da bar toga sina osigura od tih vječnih austrijskih ratovanja. Uzela ga stoga iz vojničke, graničarske škole. I ma da je dječarac već iz maloškolskih godina izašao, dade ga u la-

tinske škole. Dakako na malom svom plemenitaškom posjedu s neznatnim brojem kmetova nije mogla naći dovoljno sredstava, da školuje sina. No domišljata i energična žena sjeti se, da imadu Ba-



GABRIEL JURKIĆ: »POTOK U KLANCU«

novići daljnjega roda u Ugarskoj, koji su također Banovići, pak su imućna vlastela. Obrati se na njih. I tako je Matija dospio u Ugarsku, gdje je odlično svršio i latinske i pravoslovne nauke, te se je početkom devetnajstog vijeka vratio kući kano ispitani »advocatus utriusque fori«. —

Svakako je Matija bio vanredan čovjek. I novo doba, što je tako silno i gorostasno banulo na vrata i bedeme davnih i starodavnih ustanova dojakošnjega svijeta pak ih gotovo razrušilo provalom francuske revolucije, nije niti njega pustilo netaknuta. Sve ove nove poglede on je žedno lovio, usisavao i u dušu upijao. Još đakom u Košicama i u Pešti nije on daleko stajao od poznatog Martinovićeva pokreta. Tek pukom slučaju imao je da zahvali, što nije bio potegnut na odgovornost i bio zapleten u katastrofu Martinovićevu. Isto je tako po tim svojim modernim liberalnim nazorima bio osiguran, da ga ne poklopi onomadni domaći nemar za narodnu stvar. Donesao je sa sobom velik smisao i puno razumijevanje modernog shvaćanja narodnosti i narodnog jezika. I kako je slušao Magjare, da ljube i uzvisuju svoj jezik, tako je i on sa svom dušom prionuo uz materinsku riječ i uzljubio je dubokom vjernosti. Kano takav bio je i on jedan od prvih, koji je mislio na to, da se i njegov narod i njegova zemlja istrgnu iz duboka narodna sna, u kojem se nalažahu. To je tim prirodnije i laglje bilo, jer mu je u obitelji sveudilj kroz generacije i generacije poznata bila pjesma starih dalmatinskih i dubrovačkih pjesnika, kojom su dičili i slavili ime hrvatsko, gospodu hrvatske viteze. Tako bude od prvog dana odan pristaša i sudionik pokreta, što su ga iznijeli na hrvatskoj strani Antun Mihanović i Šporer, a na srpskoj strani još prije vječni putnik Dositije Obradović i na slovenskoj ilirac Vodnik. U to je doba dapače pomišljao, da bi u tom nacionalnom nastojanju najviše pomogla pomoć iz Rusije. Zato je stupio u svezu s onamošnjim nekojim ljudima, misleći dapače neko vrijeme, da predje i preseli u Rusiju. Ta namisao tako ga je obuzela, da se dapače u tu svrhu dao na učenje militarskih znanosti, držeći da bi jedino kano vojnik mogao naći napretka u Rusiji. I da ga nisu odbili Rusi sa svojim fanatičnim zanosom za »pravoslavlje«, njega volterijanca, on bi bio možda zbilja prešao onamo. No videći, kako ondje ni ne misle na drugo nego na »pravoslavlje«, on se je odrekao svojih ruskih želja pa je ostao u domovini. Oženivši se sa krasnom građanskom zagrebačkom kćeri iz male plemenitaške obitelji, otvorio je po onomadnom običaju advokatsku kancelariju. Postao je asesorom i vicefiškalom županije zagrebačke, a malo po tom takodjer županije varaždinske i križevačke. Kako je imao roda medju gospodskim turopoljskim plemstvom, a isto i među zagorskom vlastelom, to mu je kancelarija naskoro sjajno uspijevala, dapače je brzo dobio zastupanja medju visokom aristokracijom. Tako je za malo godina stekao toliko imetka, da je pomišljao te bi si kupio kakovo vlastelinsko imanje, osobito otkad je prodao svoj mali materinski plemenitaški posjed u Pokuplju.

Desi se zgoda, da je kupio tada imanje Šabac Kosovčak od ugledne starohrvatske obitelji, koja se je preselila u Ugarsku. Bilo je to jedno od većih dobara u Zagorju s neko četrdest do pedeset kmetskih selišta, lijepim okruženim alodijalnim posjedom i s mnogim zemljištima.

Kako je u svemu bio izvrstan čovjek, tako je brzo podigao svoje gospodarstvo na visok stepen i posvema ga napredno uredio. Sa kmetovima bio je strog ali pravedan, human i mnogo se je za njih brinuo u teškim prilikama, što su nastale poslije napoleonskih ratova. Taj njegov napredak izazvao je veliko nezadovoljstvo i srdžbu medju mnogim njegovim vlastelinskim susjedima, od kojih je dapače dočekao, da mu njihovim poticanjem nije varaždinska županija htjela da priznade plemstvo te ga ne unese u knjigu plemića županije. Tim je dakako došlo u pitanje i samo vlasništvo imanja, jer samo plemić mogaše imati i držati plemeniti i vlastelinski posjed. Banović, čovjek proniknut sasvim idejama francuske revolucije, nije se borio ni pravdao za svoje plemstvo. Nije ništa radio, da ga županija unese u knjigu plemića, makar mu je plemstvo bilo praplemstvo, priznato od bosanskih i ugarsko-hrvatskih kraljeva, dapače i od mletačke republike kano praplemstvo. Tek pod Habsburgovcima izdana mu je bila plemićka diploma, kao da su po njoj tek postigli plemstvo. Medjutim i ova diploma bila je stoljeća i stoljeća stara pa nije tek izdana bila od savremnog kojeg Franca ili Ferdinanda, kao što je bio slučaj s velikom većinom Banovićevih protivnika, koji su ponajviše do svojih donacionacija i posjeda došli prilikom prodavanja fiskalnih zemljišta pak imali predikat po kakovoj kupljenoj fiskalskoj livadi ili kupljenom vinogradu. Dašto uz tu kraljevsku diplomu bilo je od potrebe, da i županija uzme na znanje plemstvo i unese u svoju knjigu plemića. Protivnici su se po tome nadali i bili dapače sigurni, da će Banović nepriznanjem plemstva sa strane županije izgubiti Šabac-Kosovčak, tim više, što je kano rodjak odseljene obitelji htio imati to dobro jedan od najuglednijih i najmoćnijih magnata, koji je proti Banoviću podignuo parnicu. Ali su se prevarili. Šabac-Kosovčak ostao je u rukama Banovića, jer je u nastaloj civilnoj parnici Banović dokazao, da je njegovo plemstvo priznato i u knjigu plemića uneseno u županiji torontalskoj. Najviši je pak sud sudio, da je dovoljno priznanje ma koje županije bilo hrvatske ili ugarske. Vrijedno je to spomenuti, jer su mnogi zaključivali, da je

time Matija Banović predobljen za stvar magjarsku, koja je već u ono doba počela silno galamiti i halabučiti. A ipak Matija Banović, makar odgojen u Ugarskoj, nije pristao uz taj magjarski šovenski pokret, koji je htio i nastojao, da sve zgrne pod magjarsku kapu. Naprotiv bio je vazda od prvog početka uz one, koji su se branili od tog magjarskog presizanja. Dobivena parnica nije ništa u tom pogledu kod njega djelovala. Isto je tako živo sudjelovao u borbi poslije Napoleonova pada, koju su morali voditi Hrvati, da im Austrija vrati prekosavske krajeve, koje je bio Napoleon otrgnuo od kraljevine. A kako za ove strane tako je isto podupirao nastojanje, da se vrati Dalmacija, ta kolijevka hrvatskoga kraljevstva. Kako je nacionalno osjećao u ono doba narodnog sna, gdje je tek jedva opazice tinjala narodna svijest, najbolji je dokaz, što je on, makar katolik, ipak jedan od najprvih svim žarom i savjetom podupirao nastojanje, da pravoslavna grčka općina u Zagrebu iz grčkih ruku predje u ruke domaće, u ruke srpske.

Taj vanredan čovjek i rodoljub nije doživio ilirskih dana. Umro je više godina prije. No ostavio je sina jedinca Livija, koji se je cijelim žarom priključio narodnom pokretu. Kao što otac njegov tako je i on svoje pravoslovne nauke, nakon dovršene zagrebačke akademije, produžio i nastavio na bečkom i na peštanskom univerzitetu. Noseći još po ocu u svojoj mladoj duši mnogo smisla i razumijevanja za narodno pitanje, on se je svim žarom priključio mladim Česima, Slovacima i Srbima, koji su radili i živjeli za »Veliku Slaviju!« Prijateljevao je i sa Kolarom i sa Šafarikom, približio se je očevim još prijateljima Mihanoviću i Šporeru. Kad je po svršenim naukama naskoro došao u Požun na sabor kano zastupnik velikašice, koja je u susjedstvu Šabca-Kosovčaka imala svoja imanja, još je više zalazio u priliku, da ga zahvate valovi nacionalne struje, jer je našao u Požunu mnogo mladih Srba i Slovaka, koji su osjećali i mislili u nacionalnom pogledu kao i on, a glavno došao je u svezu s grofom Jankom Draškovićem. Kad je dakle Gaj razvio svoj ilirski barjak, bude mu Livio Banović jedan od najvatrenijih i najvjernijih pristaša. Cijelu mu je dušu zahvatio silan zanos. Duboko uvjerenje, da narodu slavenskom na jugu i istoku Evrope moraju sinuti pravedni, dobri, sjajni dani, ispunjalo mu sav umni život. Od toga je bio okupljen njegov narodni ponos i rasplamćena žarka ljubav za svoj narod i za svoju materinsku riječ. Veliki daleki vidici uzdizali su mu duh i srce, kad je spoznao i znao, da on nije tek dijete neupućeno u znanju zaostala malena naroda, zbijena u uske granice male kraljevine, koju su mu već djedovi morali tužno nazvati »reliquiae reliquiarum«, nego da se narodni svijet njegov stere daleko — daleko, pruža se od krajeva vječne zime do žarkih žalova južnih mora, da su mu silni Rusi, viteški Poljaci, vrijedni Česi i Slovaci najbliža braća, a Srbi, Bugari pak štajersko-kranjski Slaveni da su mu još bliži, da su isto što i Hrvati, da su s Hrvatima jedan i isti narod pa da taj narod nije malen i neznatan, kako to inorodni susjedi tuđinci uče i tvrde nego je velik i mnogobrojan onamo od snježnoga Triglava pa do vratiju samoga carskoga grada Stambula, kraljevski ogrnut pravim i divnim carskim plaštem skupne majke Ilirije. I kano da mu se je u duši trenula i sladjano zamnijela ona stara, stotinu i stotinu godina — ta — hiljadu godina stara slutnja, spomen, što li, ona priča o Čehu, Lehu i Mehu, što ju je nekoć za djetinjstva slušao u Krapini (sjećao se je, da ju je baš od Gajeve majke prvi put čuo) a koja je priča čuvala tisuć i tisuć godišnju uspomenu na skupno gnijezdo cijeloga Slavenstva. U iste mu je časove sinula pred dušom spoznaja, kako oduvijek ovdje dolje na balkanskom poluotoku i na njegovom panonskom prilazu, po cijelom dalekom prostorju Ilirije svu tu rastrganu, rascjepkanu i podijeljenu slavensku braću ipak ista i jednaka sudbina, ista muka, ista pogibelj u jednu, makar nesvjesnu zajednicu veže. I jasno je providio i progledao, da ih vanjski svijet nikad ne uzimlje nego kano jednu i istu pogibelj, kano jednog i istog protivnika, kano jednu i istu odabranu žrtvu svojoj pohotljivosti i lakomosti.

Zadovoljno i sretno gledaše Livio Banović, kako luč iliraca Gajevih i Draškovićevih tjera guste tmine dosadašnjeg nacionalnog nemara te se sve više i sve dalje širi svijetlo, koje sjajnim bljeskom vascijelomu svijetu rasvjetljuje velebnu istinu, da nismo tek Horvati, Slavonci, Srbi, Raci, Dalmatinci, Šumadijci, Kranjci, Bugari, Crnogorci, i Štajerci, već smo jedni i isti u materinskom zagrljaju ponosne Ilirije!

I nastaše sjajni, krasni i dragi dani u starodrevnom dvoru Šabcu-Kosovčaku. Sve, što je rodoljubno i patriotski osjećalo, sakupljao je pod svoj gostoljubni krov Livio Banović sa svojom krasnom ženom Jelenom. Prijašnje susjedske veselice i godovne slave pretvorile su se u ozbiljne sastanke, ali isto tako vesele, možda još i veselije zabave, u kojima se je vazdan i neprekidno orilo od radosti, ponosa i zanosa, što su se djeca slavne domovine probudila i kod toga se davno rastavljena braća upoznala. Mnoga potrebna i korisna zamisao u narodnom pokretu i u narodnom razvitku ovdje je pod ovim starim hrvatskim gospodskim krovom imala svoj zametak, uzela svoj početak. (Svršit će se.)

JAVNO NASILJE

Napisao ĐURO VILOVIĆ



TARČIĆ malen i pognut uđe u vijećnicu. Visok je koliko i njegov kljukasti pastirski štap. Nije ga odložio ni sada, kad su ga pozvali, da ga odloži. Slegnuo je ramenima i nijemo stupio naprijed. Tako se postavio pred sud i stoji. Puna, Bog zna čime natrpana torba nadiže mu stari kaput. Nagnuo se oslonjen o štap i gleda kao s visine u dolinu.

Čitaju mu optužnicu.

Taj je seljak Ivan Kunić navalio na suca, koji je došao da provede jednu osudu. Sudac ga je pozvao, da na mirni način prepusti, da se izvrši pravda.

— Je... je... Potvrđuje dobrodušno starčić razne stavke optužnice i njezina obrazlaganja. Potvrđuje i kima cijelim tijelom i kljukastim štapom. Je... je... Baš je tako rekao!

Čita se, da je sudac pozvao starca, neka bude miran i pusti, da se stvar provede, a ako ne će, onda će se i onako silom provesti.

— Silom? Silu ću silom otpraviti.

— Je... je. Kima starčić.

Starčić je onda nadodao: ako ima da padne moja glava, onda će pasti prije još jedna druga, tuđa...

— Je li tako?

— Je... Rekao sam i tako.

— Jeste li kriv?

Starčić se samo malo ispravi i odmah se prigne, pa bezdanim mirom i flegmom gleda u sud.

— Poglaviti gospodine suče i svi poglaviti, koji me slušate: Ja sam Kunić. Mene tako u selu zovu. Moji me susjedi tako zovu. Imam svakakvih susjeda. Više zlih nego dobrih, a svi me i zli i dobri zovu Kunić.Na sudu me zovu Ivan Kunić i žandari me zapisuju: Ivan Kunić. Poglaviti gospodine suče i svi poglaviti! Ja sam dobar i miran čovjek. Ne govorim puno, a kad govorim, onda dobro promislim, što ću reći U mom susjedstvu ima svakakvih ljudi, a ima ih i gorih nego gospodin poglaviti i svi poglaviti misle. Ja sam tako običan čovjek, seljak Kunić i mene nije onaj poglaviti razumio. Je... je.

Ja sam onu kuću gradio. Ja sam najstariji sin moga oca. Kad se najmlađi u zipci derao, ja sam trčao po selu i naganjao susjedove purane. O da! Onda je u naših susjeda bilo mnogo gusaka i purana. Toliko sam ja stariji od moga najmlađega brata.

— To vas baš ne pitamo. Recite nam, jeste li prijetili silom?

— Gospodin poglaviti i svi poglaviti.. odmah će doći i sila. Ja sam dobar i miran seljak, a imam svakakvih susjeda. Tu sam kuću ja gradio, ja, a ne moj otac, ni moj najmlađi brat... To je, da sam je ja gradio, a sada dolazi onaj poglaviti i hoće, da od mene živa i zdrava oduzme kuću i dade mome mlađemu bratu, koji se u zipci derao, dok sam ja trčao po selu i naganjao susjedove purane.

— Ovo nije rasprava o tome, čija je to kuća, nego jeste li vi, Ivane Kuniću, prijetili silom?

— To baš spada na stvar, čija je kuća, i kad to ne bi spadalo na stvar, onda se ne bi sudilo, čija je kuća i ne bi dolazio onaj gospodin poglaviti... a da on nije dolazio, što bi meni sila? Ja nisam od sile, ja sam običan čovjek, seljak Ivan Kunić.

— Vi ste sucu kazali: silom ću silu otjerati.

— Poglaviti, a kako bih mu drugačije... Baš sam ja tako kazao, i kud bi moja duša, da sada okrenem na drugo. Ja imam jednu dušu kao i vi, kao i svaki kršteni i nekršteni stvor, a ako ovu jednu izgubim, kud bih onda dospio? Ja sam tako kazao. Upravo tako: silom ću silu otjerati. Nego kako bih? Onaj je poglaviti pametan, učen i istinoljubiv čovjek. Upisao je onako, kako sam ja rekao. Uprav onako, duša mu se raja nauživala! On je i dobar čovjek, jer nije ništa upisao, što su njemu susjedi o meni govorili. Imam ja svakakvih susjeda i više zlih nego dobrih.

— Dakle ste ipak rekli?

— Pa kako da ne bih rekao?

— Onda ste vi prijetili sucu, da ćete, ako on silom provede osudu, udariti na njega?

— O.. oo.. o! To nije nigdje ni upisao onaj gospodin poglaviti. Ja imam samo jednu sjekiru. Nju je dva puta oštrio pokojni kovač Stevan. Zadnji put u subotu u večer, a u ponedjeljak mi je nakon toga umrla žena. Imao sam i britvu brijaču. Nju je jednom susjed Miško odnio i više mi je nije povratio. Kakvu bih ja imao silu? Ni britve mi nije povratio, a dobro bi bilo, kad bi gospodin poglaviti ispisao onako... ispisao onako par riječi i pitao susjeda Miška, što je učinio s mojom brijačom. To bi jako dobro bilo.

— Ne brbljajte o britvi. Britva nikako ne spada na ovu stvar.

— Spada na silu. Britve nemam, a sjekira nije ni za šta, jer kad je to bilo, što je moja pokojna Jana umrla, i odonda se sjekira više nije oštrila. Otkuda bih ja imao silu? U gospodina suca je sila. Velika sila. On napiše i dade žandarima, pa prava i zdrava

čovjeka može da povuče na sud, a može ga i osuditi: dan, dva, tjedan, godinu, bogme može i na vješala. To je sila. Ja? Ja sam Kunić, ali moja je sila, . . . što ja znam, gdje je moja sila.

Starčić je zašutio i nekoliko puta važno kimnuo glavom i štapom. Ja znam, da ima još jedna veća sila od gospodina poglavitoga suca. Puno veća i jača sila. To je naš kralj, naš gospodar, naužio se života! Ja sam u svojoj glavi tako mislio: ako onaj poglaviti baš na silu preda moju kuću drugomu, a ja ću otići našem kralju i reći ću mu: tako i tako, a naš će kralj onda kazati: poglaviti, imate suditi ovako i ovako: ovo je kuća seljaka Kunića, jer ju je on sagradio, a ne njegov brat, koji se derao u zipci, dok je on po selu trčao i naganjao susjedove purane.

— Da, a što je ono: ako će pasti moja glava, a ono će da padne prije još jedna druga, tuđa . . .?

— I to sam rekao. Baš tako. Jesam Bože moj, ja u mojoj glavi imam, da je kuća moja, jer sam stariji. Onaj gospodin poglaviti ima u svojoj glavi, da je kuća moga mlađega brata. Ako baš onaj poglaviti hoće, da ovo padne, što je u mojoj glavi, a ono ću ja otići našem kralju gospodaru, i on će učiniti, da padne sučeva glava i ono, što je u njoj; da je kuća moga mlađega brata.



GABRIEL JURKIĆ: »PRVA PAŠA«

Starčić se malo jače opre o svoj kljukasti štap i važno zašuti. Osudiše ga na dvanaest dana zatvora.

— Dvanaest dana, baš dvanaest dana? pita Kunić.

— Hoćete li odmah nastupiti kaznu?

— Danas?

— Odmah!

Kunić se zguri. Počeše se za uhom. — Je . . . je. Ni perad nisam nahranio, ni drva napilio.

— Kada? Dakle o Božiću!

— O Božiću . . ..? Je . . . tad su svi kršteni, pošteni i smireni ljudi kod svoje kuće.

— No kada?

Kunić promišljava. — Doći ću, kad se uskiši. Dvanaest dana nije puno, a kiša umije da pada i petnaest, dvadeset, pa i mjesec dana . . . Je, ako pada na Četrdeset mučenika, onda pada četrdest dana. Tako je isto, ako na Medardovo pada . . . Lijepo zahvaljujem, gospodine poglaviti i svi poglaviti . . .

Doći ću, kad se raskiši.

LEGENDA

NA staroj nekoj prašnoj artiji
sakrivala se čudna pripovijest
o samostancu jednom.
Bila noć,
noć velika, što diše lahorom,
noć tajna, kada zbore zvjezdice,
kad mjesečina lepti drhtavo
i stvara neke sjene daleke...
Noć èkstaze. — A on je sjedio
kraj velikoga gotskog prozora
na samostana kuli najvišoj:
u ruci čislo, ali dušom sav
u onaj kraj se čovjek prenio,
kud gubile se zrake mjeseca;
baš tamo, gdje su stale topole
kraj šumskog puta same, samotne.
I čini mu se s nji,'nih vršaka
— il mjesečina samo vara ga? —
ko da se dižu sjene otajne
u polutami mira noćnoga;
sve jasnije se već razabiru
baš sjene dvije: to on i ona je,
ko nekoč što su znali hodati
u ljubavi, a nijemi oboje,
kad šutnjom su im duše zborile.
Ah, on se sjeća onih pogleda,
u kojima je ljubav drhtala,
i kada prvi put su vidjeli,
da stvoreno je jedno za drugo,
i kad su prvi put oćutili,
da ljubav prava sama nađe se,
da tražiti se nikad ne smije.

A oni su je prije tražili
u ljudi drugih — ljubav svakdanju,
i našli je i njom se vezali.
U nje je bio muž postariji,
a u njeg žena — žena obična.
I živjeli su, ko što živi se,
kad udes — tko li — ljude upregne
pod svoja kola, kola životna,
a čovjek se već na njih priuči...

Al tad najednom skupa našli se
ko davni druzi: duše planule
i stale čeznut jedna za drugom,
— spočetka tiho, tek u srca dnu
sakrivajući tajnu milenu,
al kasnije je ljubav njihova
i od njih samih jača postala,
pa dovela ih k mjestu samotnom,
gdje uz put šumski stale topole.

Tu sastali se sami. Bila noć,
noć velika, što diše lahorom,
noć tajna, kada zbore zvjezdice,
kad mjesečina trepti drhtavo
i stvara neke sjene daleke...
Noć ljubavi. — A on je stajao
uza nju nijem i obim' rukama
obuhvatio glavu njezinu,
bez riječi prvi cjelov utisno
na ono oko, što mu prvo je
kazivalo o njenoj ljubavi.
A ona mu se na grud sklonula,
ko čovjek kad se sanku predaje
il valovima sreće daleke...
Bi reći, da je noć uzdahnula,
bi reći, da se mjesec pomako,
bi reći, da su one topole
zašumile u zraku noćnome.
Zaboravilo život oboje,
zaboravili teške okove,
što dotad su im srce stezali.
Ko djeca su se stali grliti,
ko djeca jedno drugom tepali
i smijali se smijehom sretnika.
Al časi slasti tako kratki su!

I možebit su tako veliki,
što kratki su. — Gle, on se trgnuo:
»Što radimo?« i ruku njezinu
iz svoje ruke mračno spustio:
»Mi vezani smo. Slušaj okove,
što zveketom nam svojim mute taj
užitak rajski prve ljubavi.
Da prve, prve — a i posljednje.
O znaš li kobnu riječ tu: nikada!
Da l' osjećaš je: nikad, nikada!
Mi nikad svoji biti ne ćemo.
Ovako zar da ljubav krademo,
da uživamo tek na mahove?!
Ne, ja ne mogu. Prije biram smrt
il samostan il goru — ne znam sam...«
Nesuvislo je sve govorio,
a glas mu drhto, srce kucalo,
u grudima se nešto lomilo.
A ona nije ništa rekla mu,
već gledala ga okom ljubavi
i okom suze. Bolan uzdah tek
iz njezinih se grudi vinuo:
»Nek bude tako!... Možda bolje je,
da svaki vuče svoje okove...«
Još jedan cjelov, jedan zagrljaj
i svaki kreno u svoj stari kraj.

A mjesec, noć i one topole,
ko da su natrag htjele dozvat ih:
»Povratite se vašoj ljubavi
i uživajte čare njezine!
Vi zbacite sa sebe okove
i ljubite se! . . .«
Otišli su već,
svak noseć sobom onu tešku bol,
kad čovjek svoju dušu ubija,
kad čovjek svoje srce izjeda
— što prijegorom su ljudi nazvali.
On, on je teško nju pregorio,
ko da bi ranu vrućim željezom
ispalio. — Sveđ na nju mislio,
i vazda ljubav vukla ga je k njoj,
te već ni sebi nije vjerovo,
pa sklonuo se baš u samostan,
nek Bog bi mu se dragi smilovo.
I molio je, silom molio,
da svoje jade pozaboravi.

Al ne može. Kad vedra pane noć,
Kad mjesečeve zrake zadrhtnu,
u priviđaju nijemih topola
kad onaj dragi prizor oživi,
iz polutame mira noćnoga
pomaljaju se sjene daleke
i stanu igrat, ko da žive su
u mjesečine zraki varavoj.
Večeras sjene tako jasne su!
Gle on ih vidi: dá, to ona je,
sveđ mila, krasna ko što nekada,
a ono druga do nje to je on —
I grle se ko nekada . . .
Sve to on gleda s gotskog prozora
sa samostana kule najviše.
Sad k topolama sjene zakreću
i mjesečina sveđer za njima,
a samostanac ruke pružio,
ta on bi htio poći za njima,
za sjenama! . . . — I tako nagno se,
sa prozora se strmoglavio
iz samostana kule najviše.

* * *

Legendu ovu, kako rekoh već,
na staroj nekoj nađoh artiji
u jambima ovako spjevanu.
Al poslije sam se raspitkivao
i doznao, da samostanac taj
baš nigda nigdje nije živio
(i nije se — dakako! — srušio
sa »samostana kule najviše«).
Već tu je pjesnik sebe mislio,
legendom svoju ljubav zavio
i pjesmu ovu krvlju pisao.
Ah, blago onom, koji umije
u pjesmi naći lijek kod ljubavi!

Milan Ogrizović.

MOMČE

Šala u jednom činu. Napisao ŠILAR .

LICA:

ŠEĆEROVIĆ, načelnik u ministarstvu
DR. POPADIĆ, činovnik u istome ministarstvu.
IVAN DOJČIĆ.
MOŠO KARAICA, poduzetnik.
MOMČE SPADALO.
NATALIJA, prijateljica Šećerovićeva.
SOKA, prijateljica Šećerovićeva.

Radnja se događa u jedno prijepodne u nekom glavnom gradu između Jadranskoga i Crnog mora.

Vrijeme: Još malo pa sadanje.

I. PRIZOR.

POPADIĆ I DOJČIĆ.

Uredovnica u jednom ministarskom odjeljenju. Na zidu slika vladajućih osoba. Pisaći stô, dva naslonjača nadesno. U pozadini desno vrata u drugu uredovnicu. S lijeve strane vrata na hodnik.

POPADIĆ: (oko 36 god., izlazi iz svoje sobe s Dojčićem). Baš mi je milo, da dođoste do mene. Kako je, kako?

DOJČIĆ: (oko 28 god. miran, sabran u ruci mu svežanj nacrta). Može se podnijeti. Posjed, što mi bijaše zaplijenjen za vrijeme rata, preuzeo sam i pomalo ga uređujem. Trebalo bi mi samo nešto gotovine, da otplatim stari, još predratni dug i zato se eto obratih na vas, ne bi li ovdje bilo kakove prilike, da se zasluži. Naša država treba sada mnogo česa i dalo bi se na pošten način zaraditi novaca. Bavio sam se i prije rata raznim javnim dobavama, mogu pokazati najbolje preporuke.

POPADIĆ: Znam, znam, dobio sam najljepše obavijesti o vama od mojih prijatelja iz Zagreba. Zaista, imamo sada veliku i prešnu potrebu od 50 uređaja za brzojavljanje i sličnih sprava za neke

nove postaje i za obnovu starih. Jeste li se zanimali za te predmete?

DOJČIĆ: Kako da ne?! Ne samo na jednome mjestu. Iz Francuske dobih prilično nepovoljnu ponudu, a i mogli bi tek za pô godine slati robu, — ako bi i taj rok održali. Imadu i sami veliku potrebu na tim stvarima osobito za kolonije. S Njemačkom ješ ne radimo, nije preostalo druge, nego potražiti u našem starome susjedstvu, što nam treba. Tamo je sad prava rasprodaja, zato jedva i dočekaše moju potražnju, i raspolažem s vrlo povoljnom ponudom.

POPADIĆ: Kupujemo i druge potrebe tamo, zato glede toga budite umireni. No, koja je cijena jednome takovu uređaju postavno amo?

DOJČIĆ: Mogao bih dati ih uz cijenu od 5000 dinara po komadu. Evo crteža.

POPADIĆ (Razgleda crteže): Dobro je, dobro — sasvim onako, kako trebamo. Kad bih ja imao o tome odlučivati, ja bih smjesta prihvatio vašu ponudu, koja je i u cijeni vrlo povoljna.

DOJČIĆ: A tko odlučuje o tome?

POPADIĆ: Uglavnom odlučuje o tome Šećerović, načelnik u ministarstvu, jer ministar, po svoj prilici, ne će voditi brige o ovoj manjoj dobavi... Čujem, gdje netko dolazi, valjda je baš gospodin Šećerović.

II. PRIZOR.

PREĐAŠNJI I ŠEĆEROVIĆ.

ŠEĆEROVIĆ (dolazi s lijeva): Dobar dan, gospodine doktore!

POPADIĆ: Dobar dan, gospodine načelniče! Čast mi je predstaviti vam gospodina Ivana Dojčića iz Zagreba.

ŠEĆEROVIĆ: Iz Zagreba... (Ukočeno odvraća pozdrav Dojčiću.) Milo mi...

DOJČIĆ: (nakloni se Šećeroviću.) Čast mi je!

Popadić: Gospodin Dojčić rado bi da se natječe na one uređaje za brzojavljanje, koji su nam toliko potrebni. On će vam priopćiti svoju ponudu, a meni dopustite, da se povučem u moju uredovnicu, da riješim jedan hitan spis.

ŠEĆEROVIĆ: Izvolite samo gospodine doktore, (Prati ga s lijeve do desne strane i govori mu potiše.) Ali ostavite vrata vaše uredovnice otvorena. S tim agentima uvijek je na mjestu oprez, ne volim da ostajem s njima nasamo. Tako je čovjek najbolje osiguran od kojekakovih ponuda. Vi me razumijete!

POPADIĆ (isto tako tiho s nešto začuđenim licem): Potpuno! Učinit ću, kako želite. (Odlazi u svoju sobu.)

III. PRIZOR.

ŠEĆEROVIĆ I DOJČIĆ.

ŠEĆEROVIĆ: Izvolite sjesti! Gospodin... Dojčić, ako sam dobro čuo, (Dojčić se muče naklanja.) bavi se dakle dobavama?

DOJČIĆ: Zapravo bijah poduzetnik samo prije rata. Za rata umakoh preko granice, borio sam se proti Austro-Madžarije, a sad ću se baviti gospodarstvom na svome posjedu. Tek moram još neko vrijeme trgovati, dok otplatim predratni dug.

ŠEĆEROVIĆ: Dakle dobrovoljac bijaste? (Strogo). Vršili ste svoju dužnost! Rat nam je svima nalagao dužnosti, nekome na fronti, a drugima iza fronte. Svima nam je bilo teško Hm... Ali kad vi i sami priznajete, da se ne bavite izričito trgovinom, to valjda niti niste protokolirani trgovac?

DOJČIĆ: Zaista, sad nisam protokoliran, tek imam obrtnicu na maloobrt.

ŠEĆEROVIĆ: (strogo.) Naše dobave prevazilaze opseg maloobrta. No, da čujem bar, otkud imate robu, pošto je cijena i kakovu nam garanciju možete pružiti?

DOJČIĆ: Iz Francuske ne dobih povoljne ponude, ni što se cijene tiče, ni glede roka dobave. Bio sam prisiljen obratiti se na austrijsko tržište, i kadar sam vam staviti amo traženu robu uz cijenu od 5000 dinara po uređaju uz garanciju Prve hrvatske štedionice u Zagrebu. Evo, izvolite vidjeti crteže.

ŠEĆEROVIĆ: Što? Zar vi zbilja mislite, da ćemo mi uzimati robu od naših din-dušmana? Nije moguće! (Otklanja rukom crteže.) Hvala, ne marim ni da vidim. Najviši državni interesi zahtijevaju da naše potrebe pokrivamo samo na pijacama savezničkih vlasti.

DOJČIĆ: Htjedoh i ja prvo iz Francuske...

ŠEĆEROVIĆ: Znam, rekoste mi, ali ne dobiste ponude. Da li vašom krivnjom ili čijom drugom, ja ne znam, ali (triumfirajućim glasom) nama predleže ponude, i to povoljne ponude, iz Francuske, koje se moraju u prvom redu u obzir uzeti. Razumijete li? To traži državni raison!

DOJČIĆ: (malodušno). Dakle mislite, da uopće niti ne ponuđam?

ŠEĆEROVIĆ: (slatko). U meni ćete vazda naći prijatelja i zagovornika, jer ja zdravo volim našu braću Hrvate, osobito one iz Zagreba, ali u ovome slučaju, to mi je posve nemoguće. Svjetovao bih vam stoga, da ne gubite vrijeme i ne trošite izlišno, kad i tako ne ćete moći uspjeti.

DOJČIĆ (resignirano.) Učinit ću, kako mi savjetujete, te se preporučam za drugi put.

ŠEĆEROVIĆ: (istom slatkoćom.) Izvolite se samo uvijek s pouzdanjem obratiti na mene, ja ću vam rado ispomoći, gdjegod mogu.

DOJČIĆ: Lijepo vam hvala i oprostite, što vas uznemirih.

ŠEĆEROVIĆ: Ništa, ništa, sretan put vam želim!

DOJČIĆ: Zbogom, gospodine načelniče!

ŠEĆEROVIĆ: Zbogom, gospodine!

DOJČIĆ: (odlazi na lijeva vrata).

IV. PRIZOR.

ŠEĆEROVIĆ I NATALIJA.

ŠEĆEROVIĆ: (gleda porugljivim izražajem za Dojčićem, pali cigaretu i namješta se udobno u naslonjaču).

NATALIJA (između 20 i 40 godina, napadnom elegancijom odjevena, uleti naglo kroz lijeva vrata i sruši se u naslonjač.) Jao meni nesretnici!

ŠEĆEROVIĆ: (hoće da joj pristupi.) Što je za Boga, Natalijo?

NATALIJA: (uzbuđenim glasom.) Ne pristupaj k meni! Oči ću ti izgrepsti, krvniče mladosti moje!

ŠEĆEROVIĆ: (začuđeno.) Ta šta je? Što te je snašlo? Govori već jednom.

NATALIJA: (ustaje i bliži mu se prijeteći.) Zar ne pogađaš? Oh . . . što zna, napokon, tvoja surova muškaračka duša, što pokreće nutrinu fino organizovanog i nježnog ženskog bića?

ŠEĆEROVIĆ: Hvala na ljubeznoj ocjeni, ali ništa ne razumijem, zacijelo. Je li te kogod uvrijedio?

NATALIJA: (brizne u plač.) I to još pitaš? Ta naravno, da sam uvrijeđena i to krvavo uvrijeđena — a najviše od tebe.



GABRIEL JURKIĆ: »PREDPROLJEĆE«

ŠEĆEROVIĆ: (u čudu.) Od mene? Ali kako i zašto?

NATALIJA: (briše suze.) Ah . . . moram mu sve kazati, gdje bi ta tupa muška glava sama na to naišla. Slušaj dakle! Šetam danas parkom, a dolazi mi ususret ona zmija Persa, ona, koju izdržava onaj Sima Bezduše. Ja pored takovih stvorova prolazim, da ih i ne gledam, ili, ako već, onda onako s visoka. Al' ovaj put Persa upiljila pogled u me, ja gledam u nju i vidim . . . ah (pada opet u naslonjač) . . . vidim na njoj onaj šešir od 1500 dinara, što si ga onomadne meni uskratio. A Persa me samo gleda i kao da me ismijava.

ŠEĆEROVIĆ: (odlane mu.) Hvala Bogu, ako nije što gore . . .

NATALIJA: (skoči bijesno.) Štaa? . . . Tebi to nije ništa? Naravno, da idem gola i bosa, tebi bi i to pravo bilo. Zar je to ništa, ja imam šešir od 800 dinara, a ona . . . ona (guši se od jada) izdržavana nosi na glavi šešir od 1500 dinara? (Skida svoj šešir i baca ga u glavu Šećeroviću.) Na . . . evo ti ga! . . . Juh, sve bih sa sebe zderala!

ŠEĆEROVIĆ: (uplašeno.) Ne, zaboga . . . kako bi do kuće?

NATALIJA: Pa još da je ta . . . Persa što bolja od mene . . . nego izdržava je običan pisar iz ministarstva izvoznica!

ŠEĆEROVIĆ: Eh, pisar iz ministarstva izvoznica . . . nije to baš ni tako nešto obično, misli samo na eksport i slično. Tamo ide sve u krupno, na vagone.

NATALIJA: A što sam baš ja Bogu skrivila, da sam naišla na jednoga . . . načelnika . . . i još mu čuvam vjeru sve za onih tričavih 1000 dinara mjesečno. Oh . . . a ne znaš, što imaš. Drugi bi znali bolje cijeniti ono, što ti ne cijeniš. I jučer razgle-

dam đerdan od bisera, što ga zaludu od tebe očekujem, a iza mene onaj Karaica tiho besjedi:

ŠEĆEROVIĆ (zatečen upada): Što? Što? Mošo?

NATALIJA : Da baš on ... ne prekidaj me ... Ovako govori: Sav taj đerdan dao bih za neka dva živa crna dijamanta. Trgoh i okrenuh se, ošinuh ga (uspravlja se teatralno) pogledom punim dostojanstva i noblese — i odoh dalje. Jesam li pravo činila? I za koga sve to? Oh, crna nezahvalnosti! (Sruši se u naslonjač i opet brizne u plač.)

ŠEĆEROVIĆ (tješi je): Ne plači, golubice moja, moja Natalijice, kupit će tebi Miloje sve, što želiš.

NATALIJA (naglo): Zar i đerdan?

ŠEĆEROVIĆ: Samo strpljenja! Baš sad imam u ruci neki veliki posao ... Mošo je htio da preuzme tu dobavu. Ali mangup jedan, htio je da me prevari, i zaradi na mojoj grbači, pa da se razbacuje (ironično oponašajući) sas đerdan.

NATALIJA: Ali ima valjda i koji drugi, kome možeš povjeriti taj posao.

ŠEĆEROVIĆ: Ima jedan ... ali i taj mi nije osobito u volji. Iz Zagreba je, eh ... tih nam još treba. Nego dobro mi dođe taj Rvaćanin, sad bar znam točno, pošto se može dobiti najcjenije ta roba. (Srdito.) A onaj kesaroš nudi mi za cijelu dobavu samo 5000 dinara i još da plati država po aparatu 6000 dinara!

NATALIJA: Vidiš ti toga lopova ... a druga sirotinja nema što obući.

ŠEĆEROVIĆ: Dabome ... htio je da progutne 50.000 dinara, a ja da čačkam zube s ono malo, što je mislio dati meni. No, neka mi samo dođe mangup jedan!

NATALIJA: Ali kako ćeš onda?

ŠEĆEROVIĆ (sigurno): Ne brini se ti zato ... Pritisnut ću ja već Mošu ... ili, ako ne će onako, kako ja hoću, radije bih dao dobavu i onome Rrvaćaninu ... Ali ne boj se .., još ima i drugih ljudi na ovoj čaršiji i, ako mi uspije, kao što se nadam, da hoće, bit će i đerdana.

NATALIJA (skoči veselo s naslonjača): Zar zbilja?

ŠEĆEROVIĆ: Danas još gledat ću da sve svršim s ministrom.

NATALIJA (zapovjednim glasom): Onda večeras, da si kod mene. (Ogrli ga, čupka ga rukama za kosu, strasno ga poljubi.) Pojest ću te od dragosti, dobro se spremi, znat ćeš, kako Natalija ljubi.

ŠEĆEROVIĆ (reda si kosu): Ta umije ... (obuhvata je rukama oko struka, sanjarski.) Još kad čujem šuštanje tvojih svilenih jupona ... nije čudo, da ginem za tobom.

NATALIJA: Imaš i za kime! (Meće šešir na glavu.)

ŠEĆEROVIĆ: Ali, eto, zgužvala si tvoj lijepi šešir ... što će reći svijet vani?

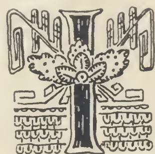
NATALIJA: (lakoumno.) Ah, šta ... mislit će ljudi, da je to kakova nova moda. Moram da žurim ... čeka me Lela kod slastičara. Zbogom sad, štence moje malo! (Zaleti se naglo u Šećerovića, pljusne ga lako obim rukama po obrazima, prodrma za uha, poljubi strasno u usta, zatim odjuri kao vjetar na lijeva vrata napolje.)

(Nastavit će se.)

MARIJA CHAPDELAINE

PRIPOVIJEST IZ FRANCUSKE KANADE

Napisao LOUIS HÉMON. Prevodi Dr. DRAGO ĆEPULIĆ



TE, missa est.

Vrata se crkve u Peribonki otvoriše, i narod stane izlaziti.

Čas prije pričinjala se pustom ova crkva, što leži uz cestu na visokoj obali rijeke Peribonke, koje ledena površina pokrita snijegom bijaše posve nalik ravnici. I cesta i polja ležahu zavita gustim snijegom, budući da su kroz sivo oblačje prodirali tek rijetki traci travanjskog sunca bez toplote, a vrijeme velikih proljetnih kiša ne bijaše još došlo. Ovaj studeni bijeli snijeg, ova mala drvena crkvica, ono nekoliko malih i opet drvenih kućica, što su se rijetko poredale duž ceste, zatim u blizini tamna šuma, koja se činila tako blizom kao da prijeti, sve to govoraše, da je život težak u ovoj oporoj zemlji.

Ali sad evo staro i mlado izlazi iz crkve, skuplja se u rpama na širokim crkvenim stubama, veselo se pozdravlja, jedna se rpa drugoj šaljivo podruguje, dobacuje ozbiljne i vesele riječi, i sve svjedoči, da je ovaj narod sazdan od kvasca neslomive vedrine duha i da ga ništa ne može odvratiti od smijeha.

Cléophas Pesant, sin Thadée Pesanta, ponosio se već svijetlim ljetnim odijelom, amerikanskim sa široko postavljenim plećima. Samo je još za ovu nedjelju zadržao zbog zime svoju zimsku kapu od crna sukna s postavljenim ušima od zečje kože,

a nije stavio svoj tvrdi sukneni šešir, koji bi radije nosio.

Naprotiv su Egide Simard i drugi, koji bijahu kao i on došli iz daljine na saonicama, izlazeći iz crkve skopčavali svoje velike krznene kabanice, koje u pasu pričvršćivahu crvenim pojasima. Mladi seoski momci, elegantno odjeveni u svoje krznene ogrtače s ovratnikom od vidre, razgovarahu se s poštovanjem sa starim Nazaire Laroucheom, visokim sijedim čovjekom širokih košćatih plećiju, koji nije danas za misu nimalo promijenio svoju svakidanju odjeću, kratku od siva platna potstavljenu janjećom kožom; hlače mu bijahu pokrpane, a debele čarape od sive vune u širokim cipelama od kože kanadskoga jelena, kakve nose sjeveroamerikanski divljaci.

— Dakle jesmo li živi i zdravi s onu stranu vode, gospodine Laronche?



GABRIEL JURKIĆ: »PRVA PAŠA«

— Tako, mladosti, tako ...

Svaki izvuče iz džepa lulu i duhankesu od svinjskog mjehura punu rukom sasječena duhanskog lišća, i stadoše da puše puni zadovoljstva u licu — a jednu i po uru trebalo je savladati se. Vukući tako prve dimove oni govorahu o vremenu, o proljeću, koje se primiče, o ledu, kakov je na jezeru Saint-Jean i na rijekama, o svojim poslovima, o novostima u župi, kako već razgovaraju ljudi, koji se samo jednom u sedmici vide zbog velikih daljina, što ih dijele, i zlih putova.

— Jezero je još sigurno, reče Cléophas Pesant, ali rijeke više nijesu. Led je puknuo ove nedjelje tamo kod pješčanog mjesta nasuprot otoku, ondje gdje ima toplih škulja kroz cijelu zimu.

Drugi stadoše da govore o žetvi, kakva bi mogla biti, a još se ni zemlje vidjelo nije.

— Kažem vam, reče jedan starac, godina će biti slaba. Zemlja se smrzla prije snijega.

Zatim se razgovori usporiše, i sve se okrene prema vratima crkve, gdje se na prvoj stepenici

Napoléon Laliberté kao svake nedjelje spremao da izviče sve novine, koje su se zbile u župi.

Ponajprije nekoliko časaka ostade nepomičan i nijem čekajući, da sve ušuti. Ruke je pri tom turio duboko u džepove svoje velike kabanice od risove kože, mrštio čelo i napola zatvarao svoje žive oči pod krznenom duboko natučenom kapom. Pošto sve umuknu, stade da iz svih sila izvikuje župske novine kao kad kočijaš tjera uzbrdice konje.

— Radnje će na keju nanovo započeti... Primio sam novac od vlade, i svi, koji su željni da rade, neka samo k meni dođu prije večernje. Ako hoćete, da novac ostane u župi, a da ne ide u Québec, dođite k meni i ne časite da prihvatite posao.

Neki pristupiše k njemu, dok se drugi bezbrižno samo nasmijaše. Jedan ljubomorno reče u po glasa:

— Pa tko će biti »foreman« uz tri pjastra na dan? Kum Laliberté...

Ali on to reče više od šale nego od zlobe. I stade se i sam smijati.

Napoléon Laliberté i dalje je strašno vikao držeći još uvijek ruke u džepu svoje velike kabanice, dižući se i isprsujući se na najvišoj stepenici crkvenog ulaza.

— Mjernik iz Robervala doći će slijedeće nedjelje u župu. Ako tko želi dati izmjeriti svoju zemlju, prije nego je nanovo ogradi za ljeto, neka se javi.

Ova novost ne nađe odziva. Seljacima iz Peribonke nije bilo stalo za nekoliko kvadratnih stopa zemlje, te nijesu pomišljali na to, da dadu ponovo izmjeriti granice svoje zemlje, kad su najvrednijima između njih ostale još dvije trećine ustupljenog im zemljišta, da ih obrade, još bezbrojna jutra šume ili savane da ih učine podobnim za poljodjelstvo.

Napoléon Laliberté nastavi:

— Ovdje su dva čovjeka, koji imadu novaca da kupuju krzna. Ako imate koža medveđih ili tvorčevih ili onih od miševa što daju mošus, ili lisičijih, dođite u dućan k tim ljudima još prije srijede ili se pak obratite na François Paradisa iz Mistassinia, koji je s njima. Oni imadu silu novaca i platit će vam »cash« za sve prvorazredne kože.

Time je svršio svoje novosti i siđe sa stepenica. Na njegovu mjestu pojavi se jedan čovuljak prevejana lica:

— Tko hoće kupiti lijepoga mladog praščića od moje pasmine? zapita pokazujući prstom na bezličnu masu, koja se koprcala u vreći, koja mu je bila do nogu.

Bura smijeha pozdravi ove riječi.

— Poznati su ti praščići od pasmine Hormidasove. Veliki ko miševi, živi ko vjeverice, pa bjež kroz plot.

— Dvadeset i pet stotina! poviče jedan momak za sprdnju.

— Pedeset stotina!

— Pjastar!

— Ne budali, Jean. Žena ti ne će dopustiti da daš pjastar za to prase.

Jean ne će da popusti:

— Pjastar. Ja ostajem pri svome.

Hormidas Bérubé učini jednu prezirnu grimasu I stare i mlade, i lijepe i ružne, gotovo se bijahu smijeh i šalu.

Međutim su već i žene stale izlaziti iz crkve. I stare i mlade, i lijepe i ružne, gotovo sve bijahu lijepo odjevene u kabanicama od krzna ili gustog sukna. One su svukle svoje bluze od prostog platna i suknje od domaće vune i obukle se fino zbog nedjeljne mise, koja bijaše za njih jedinstvena svečanost njihova života. Zato bi se stranac bio začudio, da su sred ovog divljeg kraja žene gotovo elegantne, i sred ovih velikih pustih šuma i snijega tako tipičnoga francuskog izgleda, i da su te seljanke zastalno isto onako skladno odjevene kao većina mladih provincijalnih građanki u samoj Francuskoj.

Cléophas Pesant sačeka Louisu Tremblay, koja bijaše sama, te oni odoše zajedno uz pločnik u pravcu prema kućama od dasaka. Drugi momci i djevojke samo na prolazu izmijeniše par šaljivih riječi govoreći si međusobno »ti«, što je lako u Québecu, a osim toga oni bijahu gotovo svi zajedno odrasli.

Pite Gaudreau uspravivši oči prema vratima crkve najavi:

— Marija Chapdelain vratila se s puta u Saint-Prime; evo joj oca, koji dođe po nju.

Bilo ih je u selu više, kojima Chapdelaini bijahu gotovo nepoznati.

— Zar Samuel Chapdelaine, čija je zemlja s onu stranu rijeke u šumi iznad Honfleura?

— Da, on.

— A ono s njime, ono je njegova kći Marija? Ha?

— Da. Ona je pred mjesec dana bila otišla u Saint-Prime u pohode materinoj obitelji. Bouchardovi, rođaci Wilfrida Baucharda, iz Saint-Gédéona...

Radoznali pogledi svratiše se prema stubama crkve.

(Nastavit će se.)



GABRIEL JURKIĆ: »PREDPROLJEĆE«

PRED ODLAZAK

IZA gora sunce već tone
I vedru rumeni modrinu.
Skoro će pasti mrak . . . a ja ću
Od tebe otići kroz tminu . . .

Ali, draga, prije no odem
Na maglene, snježne vrhunce.
Cjelivaj, ljubi me, dušo,
Donesi . . . budi mi sunce! . . .

Tvoj posmjeh ću ponijeti sobom
I cjelova Tvojih toplinu
Ko ljubavi naše amanet
Na samotnu onu visinu . . .

Ledene će blažit mi noći
Tvog srca bajna toplina,
I tmurne obasjat mi dane
Tvoje duše zlatna vedrina . . .

A bude li, te se ne vratim,
Nad mojim će procvasti grobom
U mirisu krvavih ruža
Amanet, što ponijeh ga sobom.

2. X. 1918.

Đuro Kumičić.

NOVA SLIKA ATOMA

Napisao Dr. OTON KUČERA

AO i stari »Vijenac« hoće i novi, da pored zabave služi i ozbiljnoj pouci. Među naukama, koje će gojiti, u prvom su redu prirodne nauke. Njihovo žurno napredovanje u jednu ruku, a u drugu općeni i veliki interes obrazovanih vrsta društva za rezultate i metode mučnoga penjanja čovjekova uma k spoznaji prave istine o prirodi, koja mu tvrdokorno krije svoje najveće tajne, opravdava to mjesto prirodne nauke u kolu drugih nauka.

Od g. 1896. amo, kada je Röntgen otkrio svoje poznate zrake, nanizao se u osnovnoj prirodnoj nauci — fizici — marom trudbenika u svih naprednih naroda za ovo četvrt vijeka čitav niz velikih eksperimentalnih otkrića. Mi smo danas

svjedoci veoma sjajnoga — gotovo burnoga — razvijanja fizike, koje nam otvara nove, velebne vidike na razrješavanje tajni u prirodi. Ovim je recima svrha, da svrate pažnju čitača na najnoviju fazu razvitka staroga problema o *atomima*, od kojih je složena svaka tvar. Vanredno je osupnulo čitav svijet: pokazalo se, da priroda u najvećim i najmanjim dimenzijama radi po *jednakim* zakonima. Rezultat bismo mogli poduše reći i u malo riječi, ali ozbiljna čitača to ne može da posve zadovolji: on ište, da sazna nešto i o tom, *kako* je došlo da toga rezultata, a baš to je u ovom pitanju tako zanimljivo, da mu toga užitka ne bismo htjeli uzeti.

Tvarni je svijet predmet izučavanja prirodne nauke — neživi i živi tvarni svijet. *Tvar*, od koje su građena sva ta prirodna tjelesa, to je osnovna podloga nauci. Njoj, njezinim promjenama namijenjen je već tisuće godina duboki studij čovjeka umnika — ta i on je sam od tvari sagrađen. Pa ipak, kako smo danas još daleko od cilja, da poznamo tvar!

Držiš li u ruci komad željeza ili kamen, oko ti kazuje, da im tvar *posve* ispunjuje zapremljeni obujam. Kao da to potvrđuje i oko naoružano najsavršenijim mikroskopom: nigdje ni traga ni najmanjoj šupljiki. Pa gle! Već od vremenâ *Leukipa* i njegova učenika *Demokrita* (oko g. 500 pr. Kr. u Abderi) obladalo je baš protivno mišljenje: tvar je složena od sitnih drobnica, među sobom *rastavljenih*, pa je prostor, što ga tijelo zaprema, pun sitnih šupljika. Čudna stvar! Ne smiješ vjerovati oku, ono te obmanjuje. Što li je ljude već tada navelo na to mišljenje o tvari — toliko protivriječno s onim, što vidimo? Jamačno pojava, nedvoumno utvrđena, da sva tjelesa kod niskih temperatura zapremaju manji prostor, i da tlakom također umanjuju obujam. Tijelo po tom ne bi bilo jedna suvisla, neprekidna cjelina od tvari, nego skup (*agregat*) vanredno sitnih drobnica, koje se nigdje ne dotiču jedna druge; između njih je svagda razmak, koji se može umanjiti i uvećati, pa se prema tomu mijenja obujam tijela. Presitne mora da su te *drobnice*, ti razmaci među njima, kada se ni u mikroskopu ne odaju. Ali eto novi problem: što ih drži na okupu, da se ne rastresu na sve strane? Odgovora danas još ne znamo: upotrebljavamo tek riječ: privlačne sile između njih!

No sva ova filozofijska mišljenja dobiše realnu, naučnu osnovku tek novom *kemijom*, otkada je ova nauka vaganjem i računom stala da istražuje tvari tjelesa. U jednom jedinom stoljeću (19.) ta je nauka stvorila gotovo čudesa i naše pouzdano znanje o tvarima prirodnih tjelesa silno proširila. Pokazalo se najprije, kako su ta tjelesa ponajviše *kemijski spojevi* drugih međusobno različnih tvari (voda je spoj vodika i kisika), pa se kemijskom analizom našlo, da su sva zemaljska tjelesa sastavljena od nekih 90 različnih tvari, koje se ni kemijskim metodama ne dadoše dalje rastvoriti; to su *kemijski elementi*. Obrnuto se opet u retorti kemičara dadoše od elemenata sastaviti tjelesa, koja se kao kemijski spojevi u prirodi samoj javljaju, ali i takova, kojih u prirodi ni nema (kemijska sinteza). Ali nas pri tom ponajviše zanima fundamentalna spoznaja: u svim se spojevima javljaju tvari, od kojih su oni složeni, u *točno određenim omjerima težine, koji su posve jednostavni*. (Na. pr. samo 7 grama željeza sa 4 grama sumpora daje sumporno željezo FeS.) Taj osnovni zakon kemije (*zakon stalnih omjera težina*), utvrđen nebrojenim pokusima, najjednostavnije se i posve iscrpljivo tumači, ako se uzme, da je svaki kemijski elemenat skup od najsitnijih čestica — zovu se »*atomi*« — kojih svaka ima određenu masu, koji su svi jednake veličine i jednakih svojstava. Atomi pak različnih elemenata razlikuju se među sobom u prvom redu svojom masom, a onda i drugim svojstvima. *U različnoj masi*, dakle i u različnoj *težini* atoma imamo *prvo karakteristično obilježje* različnih elemenata.

No još nas više od gore spomenutoga zakona osupnjuje ovaj tipični i čudesni primjer za kemijsko spajanje različnih tvari. Elemenat dušik (N) spaja se sa kisikom (O) po ovim stalnim omjerima težine:

7 grama dušika (N) sa:

4	gr. kisika	(O)	daje 11	gr. . . .	duš. monoksida
3	„ „	(O)	„ 15	„ . . .	duš. dioksida
12	„ „	(O)	„ 19	„ . . .	duš. trioksida
16	„ „	(O)	„ 23	„ . . .	duš. tetroksida i
20	„ „	(O)	„ 27	„ . . .	duš. pentoksida

Sa stalnom se težinom dušika (N) spaja kisik (O) u pet različnih omjera težina, ali su svi ti omjeri svagda *cijeli mnogokratnici* (multipla) najmanje težine kisika: 1×4, 2×4, 3×4, 4×4 i napokon 5×4. A takvih je primjera kemija puna! Ovaj drugi osnovni zakon kemije »*zakon mnogokratnih omjera*«) pogotovo nas utvrđuje u mišljenju o atomističnoj građi elemenata. On bi inače bio posve nerazumljiv.

Svojom su sitnošću atomi nepristupačni i našim najosjetljivijim vagama: težine pojedinih atoma različnih kemijskih elemenata nikada ne ćemo moći *direktnim* vaganjem odrediti. Ali reći: koliko je puta na pr. 1 atom kisika teži od 1 atoma vodika,

to je kemičaru već davno uspjelo velikim stupnjem točnosti isporedivši sve druge atome kod njihova spajanja s atomom vodika. Tako eto saznadosmo, da je atom vodika od svih 90 vrsti tvari najlakši — atomna težina 1, dok je atom urana s brojem 238 najteža od svih na zemlji poznatih tvari.

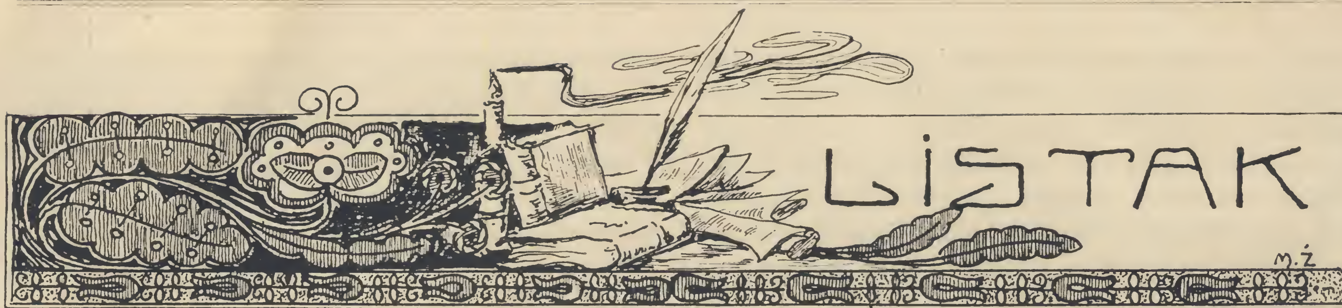
Kada od elemenata vodika i kisika postaje voda — kemijski spoj ili sastavljeno tijelo — što se zbiva? Dva atoma vodika i jedan atom kisika stupe u neku užu vezu, sljube se nekako, i daju tim najmanju množinu vode — daju 1 »molekul« vode, koji se složio od 3 atoma. Molekuli su dakle najmanji kamenčići, od kojih su građena sastavljena tjelesa, dok su kod elemenata ti kamenčići — atomi. No i tu nam priroda zadaje zagonetku. Jest istina, da se kod kemijskih procesa molekuli cijepaju u atome, ali je to čudno, da se i kod kemijskoga elementa, po dva (gdjekada i više) atoma sljubljuju u užu vezu, pa su i kod njih kamenčići od kojih su građeni, ne atomi nego također molekuli, ali ovdje je molekul složen od atoma iste vrste, dok su u 1 molekulu sastavljenih tjelesa svagda atomi različnih tvari. Što je uzrok, da se i atomi kemijskih elemenata združuju u molekule, toga danas još ne znamo; ali to znamo pouzdano, da gotovo kod svih elementarnih tvari 1 molekul njihov sastoji od 2 atoma. Tek kod pare žive, pa u novije doba, kada je Englez Ramsay otkrio tako zvane drage plinove u našoj atmosferi (argon, neon, kripton, ksenon i helij), pokazalo se kod ovih, da se atomi ne združuju u molekule: te su tvari zaista svagda rascijepane u atome. Kemičar veli, da su jednoatomni plinovi. Zašto to? Ni toga danas nitko ne zna! S tim je čudnim njihovim svojstvom u vezi drugo — još čudnije: oni se ne će da spajaju ni s atomima drugih elemenata; njihovi atomi ne vole udruživanja, samoživi provode svoj vijek! —

Od 90 je dakle različnih kamenčića sagrađeno sve, što je na zemlji tvarno! Od najlakšega vodika pa sve do najtežega urana u nebrojenim se varijacijama nižu spojevi od tih 90 različnih atoma. No ma što se događalo, atomi prolaze kroz sve kemijske procese nepromijenjeni: težina spoja svagda je na dlaku jednaka sumi od težina svih sastavina. (»Zakon postojanosti mase.«) Atomi su kod kemijskih procesa nedjeljivi — to postade fundamenat i aksiom nove kemije (ime: grč. a—tomos = nedjeljiv). U oči udara, da su sve kovine među elementima: željezo, tutija, kositer, bakar, srebro, zlato, platina — sve su to elementarne tvari, koje se ni na koji način ne dadu rastvarati. No kako atomne težine rastu, niknula je poodavna misao, nisu li možda ipak ti atomi sve težih elemenata nekakovi skupovi jednoga jedinoga praatoma, samo svagdje u drugom broju i drukčijem razmještaju. Engleski liječnik Prout je g. 1815. već pomišljao, da bi taj praatom mogao biti najlakši atom — atom vodika. U njoj je, čini se sve više, zrnce istine — ali smo još daleko, vrlo daleko od nje!

Različni se elementi ne razlikuju samo po svojim atomnim težinama, nego i po drugim svojstvima; no i u tom nam je priroda odala čudesnu jednu tajnu. Ruski kemičar Mendeljejev opazio je g. 1869. ovo u prvi mah posve zagonetno svojstvo: ako se elementi slože uporedo po svojim atomnim težinama, pokazalo se, da 8., 15., 22. . . . elemenat ima veoma slična fizikalna i kemijska svojstva kao i prvi; kao da su dakle ti elementi srodni! I tako postade glasoviti »periodički sustav elemenata«, koji se za tadašnja 63 poznata elementa prilično slagao, ako i ne bez izuzetka. Opet zrnce istine, za kojom je trebalo oštro tragati. Bilo je nesuglasica i praznih mjesta u sustavu, — znak dotada nepoznatih elemenata. Danas nakon 50 godina i to je pitanje raščišćeno. O tom poslije. No kako je Mendeljejev pogodio istinu, kazuje lijepa činjenica, da su kasnije otkriti elementi skandij, gallij i germanij zaista imali i atomne težine i druga svojstva, kako im ih je periodički sustav unaprijed odredio bio. Dakle računom otkriše kemijske elemente, koje je priroda kasnije doista pokazala. Nije li to lijep triumf kemije, sličan onomu u astronomiji, kada je Leverrier kod svoga pisaćega stola računom otkrio planet Neptun, a Galle ga g. 1846. još istu večer mogao na izračunatom mjestu naći? No kraj svih tih lijepih uspjeha kao avet se diže u nama pitanje: zašto se nakon određene periode vraćaju slična kemijska i fizikalna svojstva atomima? Odgovora danas još nema! —

Neka ovdje nađe mjesta zanimljiva bilješka, koja nam kazuje, u kojim se postocima po težini kemijski elementi nađoše na Zemlji (koliko se mogla ispitati tanka vrsta kore, oceani i atmosfera): kisik 49.98%, kremik (silicij) 25.30%, aluminij 7.26%, željezo 5.08%, kalcij 3.51%, magnezij 2.5%, natrij 2.28%, kalij 2.23%, vodik 1%; preostalih 0.86% čine titan, ugljik, klor, fosfor, dušik i sumpor. Dakle: koliko, znamo našu postojbinu Zemlju, ona je jednom polovinom sastavljena od kisika i jednom četvrti kremika, svi ostali elementi zajedno daju 1 četvrt. No dalje prema neispitanom središtu Zemlje kao da je sve više težih elemenata, jer je gustoća zemlje 5.5 spram vode. Mnogi drže, da je jezgra Zemlje — željezo.

(Nastavit će se.)



NAŠE SLIKE

Izložba slika Gabrijela Jurkića. U mlađoj generaciji hrvatskih slikara ističe se Jurkić kao umjetnik, koji tvorevine svoga kista usko veže s rođenom svojom grudom i životom svoga naroda. U svim Jurkićevim radovima izbija jasno tendencija, koju on u svojim slikama, skicama, risarijama i crtežima konsekventno provodi, a manifestira se u prikazivanju prirodnih krasota onih krajeva, koji su srcu umjetnikovu prirasli, i u isticanju osobina života narodnog, koje on vrlo dobro poznaje. Za takav idealni posao traži se doista umjetnik, u koga ima pravog shvaćanja i ljubavi za ono, što želi prikazati, ali i pjesničkog raspoloženja, da u obilju prirodnih krasota nađe ono — što je najljepše. Tih lijepih svojstava ima doista u Jurkića, pa nam se stoga u svojim radovima i prikazuje kao pjesnik — umjetnik!

Rodom iz Livna, odanle gdje se šire najhrvatskiji krajevi zapadne Bosne, usisao je Jurkić s materinjim mlijekom onu veliku ljubav za svoj narod, koja mu je neprekidnom voditeljicom u njegovu umjetničkom radu. Već je zarana počeo pokazivati smisao za risanje. Svršivši srednju tehničku školu u Sarajevu odluči se napustivši zvanje graditeljsko sasvim dati na slikarstvo.

U tu svrhu zaputi se u Zagreb, gdje je polazio privatnu školu prof. Crnčića i Čikoša. Nakon dvogodišnjeg boravka u Zagrebu pođe u Beč na slikarsku akademiju. Budući da je iz Zagreba došao tehnički dobro pripravljen, načini s izvrsnim uspjehom prijamni ispit te bude primljen odmah u 4. godište akademije. Slijedeće već godine prešao je u specijalnu školu prof. Pochwalskoga, koji mu je bio učiteljem kroz 3 godine. Vrativši se iz tuđine kući, počeo se javljati na umjetničkim izložbama (u Beču, Sarajevu i Zagrebu) najprije sa crtežima (ugljenom, olovkom i pastelnim kredama) a zatim slikama slikanim akvarelnim i uljenim bojama. Svojim pastelnim crtežima, u kojima je osebujnom tehnikom iznosio tipove hrvatskih seljaka i hrvatskih krajeva iz Bosne, svratio je pozornost kritike i publike, koja shvaća umjetnost, na originalnost i individualnost svoga umjetničkog rada. To shvaćanje njegove umjetnosti, pribavilo mu u hrvatskoj inteligenciji simpatije, koje su prigodom izložbe, što ju je Jurkić koncem studenoga o. g. priredio pod nazivom »Zima« (u Ulrichovu salonu) — na osobiti način umjetniku iskazivane. Na toj izložbi skupio je umjetnik 226 slika i skica (sve sa uljenim bojama rađenih), koje su zapravo pjesničko pričanje izraženo u bojama: o ljepotama hrvatskih krajeva zapadne Bosne i krajevima između Dinare, Vlašić i Prenj-planine — u ovo godišnje doba, kad ih pokriva snježna bjelina. Sve od prvog ranog snijega pa do nestajanja njegova, kad se počinje javljati pretproljetno šarenilo, lutao je Jurkić tražeći pobude za svoju fantaziju. Prikazujući zimsku ljepotu tih naših krajeva uspjelo je umjetniku u svojim slikama također i pokazati neiscrpivost problema »snježne bjeline« u svim mogućim njenim varijacijama i dočarati nam toplu ljepotu, koja se u ledenim i studenim masama snijega sakriva. Pored čistih pejsaža (dotjeranih slika i impresija), izložio je umjetnik nekoliko slika većih i manjih, u kojima je slušajući glas nutarnjega svog raspoloženja uhvatio nekoliko momenata, u kojima prikazuje život našeg naroda u onim planinskim krajevima u zimsko i proljetno doba. Velika slika u bojama, što je donosimo u prvom broju našega lista, jest reprodukcija jedne od izloženih kompozicija. Umjetnik je dao ovoj slici naslov »Zimsko jutro«. Koja vedrina i kakav mir vlada u tim divnim planinskim krajevima! I ostale reprodukcije slika u ovome broju našega lista potječu iz ovogodišnje Jurkićeve izložbe. Iz sviju se izvija pjesnička duša slikara-umjetnika, koji je ovogodišnjom izložbom svojih slika pokazao, da je pravi i potpuni umjetnik.

Koliko je Jurkić naišao na simpatije publike, vidi se najbolje po tome, što je gotovo sve svoje izložene radove gotovo na jagmu prodao, pa će mu to priznanje biti bez sumnje poticaj za daljnji njegov umjetnički rad.

KNJIŽEVNOST

Antologija savremene jugoslovenske lirike. Sastavili dr. Mirko Deanović i Ante Petravić. Izdanje knjižare Vinko Jurić, Split. 1922. Tako se zove knjiga, koja je nedavno ugledala svijet na lošem papiru i u sitnoj štampi. Spominjem to odmah na početku zato, da se vidi, kako je malo pažnje već u samoj opremi poklonjeno knjizi, koja ima da bude cvijeće savremene naše lirike. U toj knjizi, koja je tako zgruvana na 336 stranica osmine, ima vrlo mnogo dobrih, srednjih i loših pjesama isto takovih pjesnika. U Predgovoru opravdava se izlaženje te knjige željom i potrebom za »uzajamnim upoznavanjem tekovina svih delova našega naroda«. Ta je potreba doista očita, pa prematome i misao, da se takova knjiga izda na svijet, vrlo dobra. Time nijesam rekao, da je u toj knjizi ta misao i dobro provedena. Sastavljači započeli su svoj posao tek pjesnicima »iz doba realizma«, a pjesnici hrvatski, srpski i slovenski prikazani su po svojim pjesmama paralelno, kako su se i razvijali. Jezik pravopis i interpunkcija ostala je svuda nepromijenjena, kod čega su se izdavači držali uvijek posljednje redakcije pjesme.

U Antologiji zastupana su devedeset i tri hrvatska, srpska i slovenska pjesnika neki s više, neki s manje pjesama. Među imenima pjesnika nalazimo od hrvatskih starijih pjesnika Arnolda, Harambašića, Kranjčevića, Tresić-Pavičića, Alaupovića, Katalinića-Jeretova, pa dalje Vidrića, Domjanića, M. Nikolića, Begovića, Nazora, Matoša i napokon one najnovije. — Tako su otprilike zastupani i srpski i slovenski pjesnici. Najviše je mjesta dano najmlađima, pa nema sumnje, da baš u tome dijelu knjige ima mnogo ba-

lasta. — Sadržina knjige ne odgovara njenom napisu. To nije antologija — to je zbirka nekih pjesama od devedeset i tri hrvatska, srpska i slovenska pjesnika. Svaka je antologija samo relativno dobra — ona je uvijek udešena prema ukusu izdavača odnosno priređivača, ali jedno mora biti ipak u njoj apsolutno. A to je estetski princip, koji se jedini mora očitovati u cijeloj zbirci. Ako priređivači taj princip malo cijene i podrede ga momentanom ukusu ili modi, antologija ne može biti ni relativno dobra. I ova antologija ima tu manu. U nju su ušli i neki pjesnici i mnoge pjesme, koje ne spadaju u antologiju, a izostale su kod vrlo mnogih pjesnika baš one pjesme, koje se općeno smatraju najboljim i najkarakterističnijim proizvodima svojih auktora. To bi se moglo reći za Arnolda, Vidrića, Nazora i za mnoge druge.

Priređivači se tuže u Predgovoru, da im je prostor pretijesan. I previše ga je. Prava antologija najnovije naše lirike morala bi se zadovoljiti i s daleko manje prostora, jer antologija može biti opsegom i najmanja knjižica, ako sadržaje doista pravo biserje iz onoga područja, kojim se bavi.

Na kraju Predgovora kažu priređivači, da daju »javnosti ovaj pokušaj, iako svesni nemogućnosti da se ovakovom radnjom zadovolji ijednog pesnika« i t. d. Bez obzira na to, što ta isprika ne vrijedi mnogo, vidi se ovdje jedno principielno krivo stajalište. Antologija je sastavljena za pjesnike, a trebala je biti sastavljena za publiku. Iz obzira dakle prema onima, za koje je neispravno sastavljena, ona ima puno balasta i u pjesnicima i u pjesmama. Antologija najnovije naše lirike treba i pred stranim svijetom da reprezentira tu našu liriku s najboljim njenim proizvodima i u dostojnoj formi. Ova Antologija ne će to moći učiniti niti svojom sadržinom niti svojom opremom.

Ivo Vojnović: Maškarate ispod kuplja. Tri časa jednog pokladnog scherza. Zabavna biblioteka knj. 310. Zagreb 1922. Najnovije djelo našega konta — posvećeno »Praze Mc Milence« izašlo je nedavno iz štampe i pobudilo opći interes već i poradi toga, što je pjesnik htio to svoje djelo — kako je i prije činio — čitati u kazalištu, pa ga u tom pomela bolest i smrt njegove drage majke. Vojnović se u tom svom djelu vraća svome Dubrovniku i nalazi stare one gospare dubrovačke, koji su »zabili čavle na mrtvački sanduk Republike«, ovaj put tek maškarane u »velate« (frakove) onih iz pravih gospara. — »Ovi »Gospari Antiki«, što su se maškarali da posjete Nikšinice, dubrovački su veseljaci, koji htjedoše da se našale i da u pokladnoj travestiji okuse ipak anahronizam malih osjećaja i sitnih ideja u odoram »slavnih« dneva.«

Radnja se dešava poslije podne posljednjega dana poklada u kući gospoja Jele i Ane Nikšinica, vladika dubrovačkih, starih usidjelica. Osim njih nalazimo služavke, Jera, nećaka gospođa Nikšinica, i maškarate.

U licima sestara Nikšinica ima nešto iz Vojnovićeva Geraniuma, neka samilosna crta za život tih starih usidjelica, u čijim žilama još i danas ključa nešto ponosne krvi gospara dubrovačkih, koji trpe, ali svoje boli ne kazuju nikome, jer su odviše ponosne, a da bi pokazivale, kako im se srce trga i cijepa od pregaranja i pečali.

Djelo sjeća i na »Dubrovačku trilogiju«, a ima i vrlo mnogo kinematografije, koja je prevladala u auktorovoj »Gospođi sa suncokretom«. A ipak je slabije od »Dubrovačke trilogije« i drugačije od »Gospođe sa suncokretom«. — Pjesnik je svratio odviše pažnje opisima scenerije, a zanemario kraj toga radnju, pa je djelo mnogo izgubilo od dramatske živahnosti: ono se ljepše čita nego bi bilo na pozornici.

U kontrastu prema pokladnoj obijesti iznosi nam pjesnik jedno lice — mladu služavku Anicu, koja ondje ispod kuplja ispušta svoju mladu dušu baš u času, kad pjesnik svoj »scherzo« svršava.

»Maškarate« nijesu na visini ranijih Vojnovićevih djela, a ipak, kako je rečeno — imadu od svakoga gotovo njegova djela po koji motiv tako, te bismo našega konta bez sumnje prepoznali odmah, i da nije metnuo na knjigu svoje ime. Znak je to, da je djelo poteklo nesamo iz pera, već i iz duše pjesnikove, a to mu već znatno povisuje cijenu.

UMJETNOST

Glazba. Opera je u početku nove sezone pokazala malo živahnosti. Ovu je sezonu počela s gostovanjima (među ovima bilo je najzanimljivije gostovanje gdje Sadoven i g. Skupjevskoga, članova opere u Barceloni, gdje Rogovske, članice opere u Beogradu). Nakon nestanka tenoriste Lubinieckoga uspjelo je upravi obvezati ugovorom tenoristu g. Veselovskoga, koji je dorasao zadaćama, što se na njega stavljaju. Osobiti je dobitak našega ensemblea g. Raičev; poznati i priznati pjevač već iz pređašnjih sezona našem općinstvu, osobito svojom kreacijom cara Berendeja u »Snjegoručki« Rimskoga Korsakova i ove je sezone dokazao sve odlike lijepe svoje umjetnosti, pa je postao namah uvaženim članom naše operne družine. Kazališna uprava tek je krajem mjeseca studenoga dospjela objelodaniti svoj ovogodišnji repertoar. No prva premijera ipak je odgađana, tko zna s kojih razloga. Između najavljenih premijera svakako je najzamašnije djelo opera Borodinova »Knez Igor«. Od domaćih djela najavila je uprava Dobronićevu »Dubrovačku duologiju« i Širolinu fantastičnu baletnu igru »Sjene«. Od repriza opernih posebice ističem kao novo uvježbano i novo inscenirano djelo »Salome« Richarda Straussa. Ovu tešku operu, koja svim umjetnicima, koji u njoj nastupaju, zadava velike zadatke, izvedoše lijepo. Onaj prvotni dojam, kojim smo dočekali to osobito djelo njemačke tvorbe uopće, a Straussove napose, ovaj put se oslabio donekle. Nije to samo zbog toga, što se je napredak u našem opernom repertoaru vidno skrenuo onamo, da se propagiraju velika djela slavenskih majstora (izatoga proživjeli smo »Borisa Godunova«, »Snjegoručku«, »Jenufu«), već i samo djelo Straussova »Salome« nema onoga silnoga zamaha, što je ima Wildeova »Salome«. Naši interpreti (Salome gdja Engel-Mošinski; Herod g. Knittl, Herodijada gdja Polak, Johanaan g. Primožić, Narabot g. Raičev, paž gdjica Pospišil-Ivanova) očito su stvorili dotjerane kreacije. Orkestar je pod upravom g. M. Sachsa svirao predano i s velikim shvaćanjem. Ipak onoga čara prvotnosti velikog doživljaja ovaj put nije bilo. Zato se i očekivala prva premijera — a to je »Knez Igor« — polovicom ovoga mjeseca — znalično i s mnogo nada.

U koncertnom životu već se prošle godine zapazila neka stagnacija. Bit će tomu više razloga, a najjači od njih u silnim nametima, koji gotovo onemogućuju koncertne priredbe. Ipak se popularni koncerti, što ih je prije dvije sezone pokrenulo društvo »Glazbeni zavod«, pokazaše nesamo potrebitima, već i uvažavanima. Ove je sezone »Zagrebačka filharmonija«, koju sačinjava orkestar zagrebačke opere i još nekoliko muzičara, sama počela priređivati jutarnje koncerte, u kojima se izvodi upravo simfonijska — bolje orke-

stralna muzika. Lijepi odziv općinstva, koje revno dolazi i napunja gotovo svaki put veliku dvoranu »Music-Halla« bit će zacijelo pobuda našim filharmoničarima, da u jednu ruku dotjeraju svoje izvedbe do što veće savršenosti, što se već u ovih nekoliko koncerata moglo jasno zapaziti, i da ispune drugu, mnogo zamašniju zadaću: da podupru našu produkciju, da postanu promicateljima mlade naše simfonijske muzike, koja se počela tako lijepo razvijati. Oni su počeli djelovati u tom smislu. Gotovo svaki njihov program sadržava po koje domaće djelo (Bersina »Sunčana polja«, Stančićev »Scherzo«, Jozefovićevu »Uvertiru veseloj igri«), no od tih je djela za nas bila novitet samo Jozefovićeva »Uvertira«. Kao dirigent ovih koncerata naših filharmoničara nastupiše dosada gg. Sachs, Baranović, Smodek, Faller i Jozefović. — »Glazbeni zavod« počeo je svoje koncerte priređivati nedjeljom poslije podne. Tako imamo odsada u Zagrebu svake nedjelje po dva popularna koncerta. Čini se, da je i nezamjetljivo nastala razdioba zadaća u ovim priredbama. Nedjeljni koncerti »Glazbenog zavoda« kao da će biti promicalo djela komorne i intimne muzike. Češko-slovački kvartet (Zika-Sancin-Černi-Zika) svirao je kvartete Hindemitla (s ovim je djelom to udruženje nastupilo uspješno na svečanim priredbama komorne muzike u Donaueschingenu) i Borodina. U drugom se koncertu izvodile popijevke J. Albeniza i komorne kompozicije J. Turine, španjolskih modernih majstora. Izvedba je bila lijepa (pjev: gdjica Pospišil-Ivanova, viola-solo: g. prof. V. Huml, klavir: dr. Mihalovich, kvartet: Schön — Mayer — Škatula — Fabbri), a dojam te u Zagrebu sasvim nepoznate muzike, u kojoj se toliko izrazito očitovala pregnantna ritmika i široka melodika, bio je snažan. — Klavirske večeri priredište A. Hoehn (u dvije večeri svirao je umjetnik kompozicije Beethovena i Schumanna) i naš Svetislav Stančić (svirao je kompozicije Bacha i Beethovena), koji se iza svoga studija u Berlinu vratio kao zreli umjetnik, a lijepi glas, što ga je tamo svojim nastupom stekao, samo je utvrdio naše naziranje o njegovoj dubokoj umjetnosti. On stvara svirajući, stvara ne samo ugođaj, već gotovo pred nama izgrađuje formu cijeloga djela tolikom uvjerljivošću, da se tome valja više čuditi nego njegovoj virtuoskoj savršenoj tehnici. — Mladi umjetnički par Theo i Olga Hermann (bas i sopran) priredište večer pjesama, pa izvedoše i nekoliko popijevki naših kompozitora, što rijetko čine strani umjetnici, kad k nama dolaze. — Gdja Ada Poljakova na svojem je koncertu u Music-Hallu pjevala nekoliko starih talijanskih arija i čitav niz popijevki ruskih majstora (Rimskoga — Korsakova, Grečanjinova, Balakireva, Musorgskoga). Čitavi ciklus popijevki »Iz dječje sobice« prvi je put izvela u vrsnoj interpretaciji. Ona je mio gost zagrebačkog općinstva, koje ju je zavoljelo još dok je bila članom naše operne družine.

»Lisinski« naše najbolje pjevačko društvo, nastupilo je s velikim uspjehom svojim prošlogodišnjim rasporedom u Ljubljani i Mariboru. Počelo je priređivati svojim članovima i uzvanicima »Intimne večeri«, u kojima želi iznositi djela novih mladih muzičara. Ovo nastojanje zacijelo će također donijeti željni uspjeh u promicanju naše produkcije.

Hrvatsko kazalište. Općenito zapaženi zastoj i neka sustalost na području naše lijepe knjige nalazi svoj značajan odraz i u žarištu naše dramatske umjetnosti i književnosti. — Razlozi toj pojavi, u bitnom povođeni socijalnim prilikama, mogu se tumačiti i sa gledišta teorije o vrijednosti pojedinih struja na polju umjetničkog stvaranja; ne smije se ipak zanemariti i jedno od najtežih pitanja u prosuđivanju književne vrijednosti dramatskog stvaranja, a to je odnošaj između pisaca odnosno dramatskih umjetnika s jedne i općinstva s druge strane. I bez obzira na to, koliko je istine upravo u grotesknoj izjavi Franka Wendekinda, kad je ono nastupajući u jednoj satiričnoj drami ustvrdio prema općinstvu, da mu je svoju glavu rinuti u ralje jedne nemani, stoji, da će se dramatski književnik, ako i piše samo za umjetnost, morati bar nešto obazirati i na ukus svojih gledalaca. U tima socijalno obrazloženim momentima, koji odlučuju kod stvaranja dramatskih produkata, ležat će i razlog, zašto uza svu inače pokazanu dobru volju naše kazališne uprave ne nalazimo već od početka ove sezone pravoga programa ni određenog literarno obrazloženog pravca u iznošenju pojedinih književnih produkata, kako smo ih do danas vidjeli. U tome će biti i razlog, da je uprava hrvatskog kazališta možda i prisilno odstupila od dosadanje tradicije, da se na početku sezone iznese pred općinstvo koja domaća klasična stvar. To, pa nekakova nesustavnost i nesređenost u izboru dramatskih produkata daje naslućivati, da bi se iz gornjih razloga u posebnom smislu opravdano dala ovamo primijeniti znatna izreka, što ju je u svoje vrijeme Macaulay pripisao puritancima: oni nijesu zato protiv borbe s bikovima, što ona biku zadaje boli, nego zato što gledaocima čini veselja. I u toj želji, da se između uprave i općinstva nađe bilo kakav sklad, leži bez sumnje bar jedan od razloga, radi kojih se i kod nas u stvaranju i iznošenju dramatskih produkata opaža danas općenito stalna nepravilnost, a i samovolja. U toj želji kao da je kazališna naša uprava zaboravila na poznate Gottschedove riječi, da poboljšanje dramatskih djela bez sumnje vodi za sobom i poboljšanje gledalaca, ali je u zadnjoj točki ipak, ne ćemo reći nehotice, priznala opravdanost tih riječi, kad je dala prilike članovima Hudožestvenoga moskovskoga teatra, da po drugi put za kratko vrijeme stupe pred zagrebačko općinstvo. I tu smo se opet sastali s čistom bogodanom kazališnom umjetnošću; te dane je kroz dvorove naše Talije provejavao dah dramatskoga genija, koji se u povijesti dramatske i kazališne umjet. ovdje ondje na čas pokaže u pravom svijetlu, da ga kasnije opet za dulja vremena nestane s obzorja umjetničkoga. Tu smo naišli na izvor psihologijski opravdanih razloga za umjetničko stvaranje i s obzirom na produkciju pisaca i umjetnika. Hoće li u tome gostovanju biti zalog i našem dramskom razvitku, odgovor ćemo naći u tome, kako se i zašto se dramatska knjiga kod nas cijeni, jer baš kod određenja vrijednosti dramatske umjetnosti znatne su upravo riječi Paula Ernsta, kad je slikovito o drami rekao: ja cijenim diamant, jer svijetli i prosiplje iz sebe sjaj, pa kako bi ga mogao odbaciti zato, što znam, da je on uistinu samo kristalizirani ugljen. Uvjeti su dakle bar djelomično i za naš dramatski napredak ponuđeni, a na nama je, da ih svojski prihvatimo. Prema bar dosadanjim novitetima, što smo ih ove sezone vidjeli, čini se, da se ne krećemo u pravcu netom spomenutih misli. Samo radi registriranja spomenut ćemo da nam je uprava donijela kao novitete Petrovićeva prerađenog Rkaća i Stojandu, Strozijev ponovljeni Istočni grijeh, Caneov Vukodlak, Krležinu Golgotu i nekoliko prijevoda iz strane književnosti, o kojima će biti na ovome mjestu i kasnije prilike da se nešto kaže. Kao znatniji događaj u životu naše Talije spominjemo 40-godišnji jubilej zaslužnoga našeg umjetničkog veterana D. Freudenreicha, koji je jubilej bio proslavljen u svezi s poviješću naših Graničara, odnosno razvitka naše dramatske umjetnosti u velikom pregledu do danas

Izdavači i vlasnici: Dragutin Nemet i drugovi. **Tisak »Tipografije« d. d., Zagreb.**



Linija „Bijela Zvijezda"

Koncesionirana u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca

Glavno zastupstvo Zagreb, Trg I. br. 15.
Pošt. pretinac broj 186, Telefon br. 42, Brzojav „Oceanic"

Podružnice: Beograd Karadjordjeva ul. br. 95.
Ljub jana Kolodvorska ul. 41 A, Bitolj, Kiriacou & Hadjicosta.

Najveće parobrodarsko društvo na svijetu. Najbrža i najkraća veza u sve prekooceanske krajeve. Parobrod „Majestic" 56.551 tona (najveći putnički parobrod na svijetu), „**Olympic**" 46.439 tona, „**Homeric**" 34.092 tona. — Najmoderniji uredjaj. -- Smještaj svijuh putnika, dakle i trećega razreda u kabinama.

U Sjedinjene države sjeverne Amerike za 5 i pol dana preko mora. U Kanadu za 4 dana preko otvorenog mora.

Obavjesti i upute daju se besplatno.

Tisak »Tipografija« d. d., Zagreb.